

Δημήτριος Κ. Αγορίτσας

Ήμερη και άγρια πανίδα στα μοναστηριακά έγγραφα.

Η περίπτωση των μονών της Θεσσαλίας

Τα αρχειακά τεκμήρια, που απόκεινται στις μονές της Θεσσαλίας, προσφέρουν τη δυνατότητα ανάδειξης μιας σειράς παραγωγικών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την εκμετάλλευση της ήμερης και άγριας πανίδας κατά τη μέση και την ύστερη βυζαντινή εποχή. Η εκμετάλλευση του ζωικού κεφαλαίου συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη της αγροτικής οικονομία της περιοχής, όπως δείχνουν οι οικονομικοί όροι που χρησιμοποιούνται στα έγγραφα και έχουν συνήθως φορολογικό χαρακτήρα. Πέρα από την πληροφόρηση σχετικά με την οικονομική σημασία που είχε η περιοχή για την αγροτική παραγωγή, τα έγγραφα προσφέρουν επιπλέον, ενδιαφέροντα στοιχεία για την κοινωνική οργάνωση των αγροτοποιμενικών κοινοτήτων, αλλά και τα προϊόντα και τις αγροτικές τεχνικές, και, επιπλέον, καταγράφουν στοιχεία που αφορούν την μορφολογία του εδάφους και τις διαφορετικές χρήσεις του (χέρσες περιοχές, λιβάδια, βοσκότοποι, δάση, χώροι κατάλληλοι για κυνήγι και αλιεία). Η έρευνα στο συγκεκριμένο υλικό συνδυάζεται με την παράλληλη αναζήτηση αναφορών σχετικά με το μικροκλίμα της περιοχής με σκοπό την καταγραφή των ιδιαίτερων περιβαλλοντικών (τοπικών και περιφερειακών) συνθηκών, που ευνοούσαν τις παραγωγικές διαδικασίες και συνδέονταν με την πανίδα (κτηνοτροφία, μελισσοκομία, κυνήγι, αλιεία, κ.λπ.).

Το αρχειακό υλικό μπορεί να διακριθεί σε δύο σύνολα: το πρώτο προέρχεται από τις Μονές Θεοτόκου Μακρινίτισσας και Προδρόμου Νέας Πέτρας, και αναφέρεται στην περιοχή της Ανατολικής Θεσσαλίας κατά τον 13ο αιώνα.¹ το δεύτερο προέρχεται από μονές της Δυτικής Θεσσαλίας και καλύπτει κυρίως την περίοδο του 14ου και των αρχών του 15ου αι.² Η έρευνα του

¹ Το αρχείο εγγράφων της Μονής Θεοτόκου Μακρινίτισσας σωζόταν στον κώδικα *Taur. gr.* 237, έως το 1904, οπότε και καταστράφηκε από πυρκαγιά. Το περιεχόμενο του εκδόθηκε από τους F. MIKLOSICH - I. MÜLLER, *Acta et Diplomata graeca mediae aevi sacra et profana*, 6 vols. (Vienna, 1860-1890), 4: 330-430.

² Βλ. ενδεικτικά Ν. Α. ΒΕΗΣ, Σερβικά και βυζαντιακά γράμματα Μετεώρου, *Βυζαντις* 2 (1911) 1-100· του Ιδίου, Καταστατικόν γράμμα τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ Γραδιστίου», *BNJ* 17 (1945-1949) 79-96· Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ὁ συντάκτης τοῦ Βίου τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Μετεωρίτη γνωστός γραφέας μετεωρικῶν χειρογράφων (τέλη ΙΔ' - ἀρχὲς ΙΕ' αἰ., *Τρικαλινά* 16 (1996), 7-56· του Ιδίου, *Acta Stagorum*. Τὰ ὑπὲρ τῆς Θεσσαλικῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν παλαιὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα (τῶν ἐτῶν 1163, 1336 καὶ 1393). Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς ἐπισκοπῆς, *Τρικαλινά* 13 (1993) 7-67· του Ιδίου, *Τὸ ὄρκωμοτικὸν γράμμα* (Ἰούν. 1342) τοῦ Μιχαὴλ Γαβριηλοπούλου πρὸς τοὺς Φαναριώτες τῆς Καρδίτσας, στο: *Πρακτικά Α' Συνεδρίου για την Καρδίτσα και την περιοχή της*, Καρδίτσα 1996, 29-46· του Ιδίου, Ἡ ἀνέκδοτη διαθήκη τοῦ Μανουὴλ Ἰωαννάκη (μέσα ΙΔ' αἰ.) καὶ ἄλλα κείμενα

ανωτέρω υλικού εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Έργου: «Ημερη και άγρια πανίδα στον ελλαδικό χώρο (4ος-15ος αι.)» της Πράξης: «ANABAΘΜΙΣ. Ανάπτυξη της ιστορικής έρευνας: Μελέτες και ψηφιακές εφαρμογές» και στο Πρόγραμμα του ΠΕ/ΕΙΕ: «Καθημερινός και Κοινωνικός Βίος των Βυζαντινών».

Το είδος και η προέλευση του υλικού αφορούν ως επί το πλείστον στα οικονομικά ενδιαφέροντα και τις δραστηριότητες, που είχαν αναπτύξει οι μοναστικές κοινότητες της Θεσσαλίας, για αυτό και οι σχετικές αναφορές αντιπροσωπεύουν μια μόνο –πλην ικανή– όψη του θέματος της ήμερης και άγριας πανίδας στην υπό εξέταση περιοχή. Το αρχαιολογικό υλικό επιτρέπει τη σκιαγράφηση της εικόνας των σχέσεων ανάμεσα στο φυσικό και το καλλιεργημένο περιβάλλον, ακόμη και τους τρόπους με τους οποίους συνέβαλλαν αυτές οι νέες σχέσεις στην δημιουργία αγροτικών οικοσυστημάτων με άξονα την εκμετάλλευση της πανίδας. Επιπλέον, ο γεωγραφικός και χρονικός καταμερισμός του σχετικού υλικού επιτρέπει να εξαχθούν ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά με την πανίδα στις δύο παραπάνω μικροπεριοχές, σε συνάρτηση με το φυσικό τους περιβάλλον και τις μεταβολές που υπέστη μέσα στον χρόνο.

Το περιεχόμενο των εγγράφων των μονών της Θεσσαλίας παρέχει ενδιαφέροντα στοιχεία για τη διαχείριση της πανίδας στον θεσσαλικό χώρο κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο, που αναδεικνύουν τη σημασία της ως πλουτοπαραγωγικής πηγής και μπορούν να συμπληρώσουν την εικόνα για την οικονομία και την κοινωνία της περιοχής, εφόσον συνεξεταστούν στο ευρύτερο πολιτικό-οικονομικό πλαίσιο της εποχής. Πρέπει πάντοτε να λαμβάνεται υπόψη ότι η αγροτική δραστηριότητα και παραγωγή επηρεαζόταν άμεσα από παράγοντες, όπως η πολιτική αβεβαιότητα, η κοινωνική ανασφάλεια, οι δημογραφικές μεταπτώσεις,³ αλλά και οι κλιματικές συνθήκες, οι οποίες ήταν την εποχή αυτή ευνοϊκές για την βλάστηση.⁴

σχετικά με τη μονή της Θεοτόκου στον Στύλο τῶν Σταγῶν, *Σύμμεικτα* [Μνήμη Δ. Α. Ζακυθνοῦ] 9B (1994), 279-288· του Ιδίου, Τὸ χρυσόβουλλο τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Γ΄ Παλαιολόγου (1336) ὑπὲρ τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τῶν Μεγάλων Πυλῶν (Πόρτα-Παναγιᾶς), *Τρικαλινὰ* 9 (1989) 7-26· και του Ιδίου, Τὰ ὑπὲρ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Λυκουσάδος τοῦ Φαναρίου Καρδίτσας παλαιὰ βυζαντινὰ (ΙΓ΄ καὶ ΙΔ΄ αἰ.) ἔγγραφα (χρυσόβουλλα κ.ἄ.), *ΕΕΒΣ* 52 (2004-2006), 479-528.

³ Για τη βυζαντινή Θεσσαλία κατά τη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο βλ. Α. ΑΒΡΑΜΕΑ, *Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν*, Ἀθῆναι 1974· Β. FERJANČIĆ, *Tesalija v XIII i XIV veku*, Belgrade 1974· Ρ. MAGDALINO, *The History of Thessaly, 1266-1393*, ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβή, Oriel College, University of Oxford, 1976· Γ. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ, *Ἡ περιοχή του Παγασητικῆ κατά τους μέσους χρόνους (Δ΄-ΙΔ΄ αἰ.)*, ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβή, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 1997, και Γ. Τερεζάκης, *Ἡ θεσσαλικὴ κοινωνία, 12ος-15ος αἰώνας. Ἱστορικὲς παράμετροι τῆς σύνθεσης και κατανομῆς του πληθυσμοῦ*, ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβή, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων 2013.

⁴ Για τὸ κλίμα και τὸν ρόλο του βλ. Β. GEYER, Φυσικὸὶ συντελεστὲς τῆς ἐξέλιξης των φυσικῶν τοπιῶν και των χρήσεων γης, στο: *Οικονομικὴ ἱστορία του Βυζαντίου ἀπὸ τον 7ο ἕως τον 15ο αἰώνα*, επιμ. Α. Λαῖου, Ἀθῆναι 2006, 93-96 και ειδικότερα 109-110.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβραμέα 1974: Αβραμέα, Α., *Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν*, Ἀθῆναι.
- Βέης 1911: Βέης, Ν. Α., Σερβικὰ καὶ βυζαντιακὰ γράμματα Μετεώρου, *Βυζαντις* 2, 1-100.
- Βέης 1945-1949: Βέης, Ν. Α., Καταστατικὸν γράμμα τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ Γραδιστίου, *BNJ* 17, 79-96.
- Ferjančić 1974: Ferjančić, B., *Tesalija v XIII i XIV veku*, Belgrade.
- Geyer 2006: Geyer, B., Φυσικοὶ συντελεστὲς τῆς ἐξέλιξης τῶν φυσικῶν τοπίων καὶ τῶν χρήσεων γῆς, στο: *Οικονομικὴ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὸν 7ο ἕως τὸν 15ο αἰῶνα*, ἐπιμ. Α. Λαΐου, Ἀθήνα, 87-112.
- Κουλουράς 1997: Κουλουράς, Γ., *Ἡ περιοχὴ τοῦ Παγασητικοῦ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (Δ' - Δ' α.)*, ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβή, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων.
- Magdalino 1976: Magdalino, P., *The History of Thessaly, 1266-1393*, ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβή, Oriel College, University of Oxford.
- MM: F. Miklosich - I. Müller, *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, 6 τόμ. (Vienna, 1860-1890).
- Σοφιανός 1989: Σοφιανός, Δ. Ζ., Τὸ χρυσόβουλλο τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου (1336) ὑπὲρ τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τῶν Μεγάλων Πυλῶν (Πόρτα-Παναγιᾶς), *Τρικαλινά* 9, 7-26.
- Σοφιανός 1993: Σοφιανός, Δ. Ζ., Acta Stagorum. Τὰ ὑπὲρ τῆς θεσσαλικῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν παλαιὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα (τῶν ἐτῶν 1163, 1336 καὶ 1393). Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς ἐπισκοπῆς, *Τρικαλινά* 13, 7-67.
- Σοφιανός 1994: Σοφιανός, Δ. Ζ., Ἡ ἀνέκδοτη διαθήκη τοῦ Μανουὴλ Ἰωαννάκη (μέσα Δ' α.) καὶ ἄλλα κείμενα σχετικὰ μὲ τὴ μονὴ τῆς Θεοτόκου στὸν Στύλο τῶν Σταγῶν, *Σύμμεικτα* [Μνήμη Δ. Α. Ζακυθινοῦ] 9B, 279-288.
- Σοφιανός 1996α: Σοφιανός, Δ. Ζ., Ὁ συντάκτης τοῦ Βίου τοῦ ὀσίου Ἀθανασίου τοῦ Μετεωρίτη γνωστὸς γραφέας μετεωρικῶν χειρογράφων (τέλη Δ' - ἀρχὲς ΙΕ' α.), *Τρικαλινά* 16, 7-56.
- Σοφιανός 1996β: Σοφιανός, Δ. Ζ., Τὸ ὄρκωμοτικὸν γράμμα (Ἰούν. 1342) τοῦ Μιχαὴλ Γαβριηλοπούλου πρὸς τοὺς Φαναριῶτες τῆς Καρδίτσας, στο: *Πρακτικὰ Α' Συνεδρίου γιὰ τὴν Καρδίτσα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς*, Καρδίτσα, 29-46.

Σοφιανός 2004-2005: Σοφιανός, Δ. Ζ., Τὰ ὑπὲρ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Λυκουσάδος τοῦ Φαναρίου Καρδίτσας παλαιὰ βυζαντινὰ (ΙΓ΄ καὶ ΙΔ΄ αἰ.) ἔγγραφα (χρυσόβουλλα κ.ἄ.), *ΕΒΣ* 52, 479-528.

Τερεζάκης 2013: Τερεζάκης, Γ., *Ἡ θεσσαλική κοινωνία, 12ος-15ος αἰώνας. Ἱστορικές παράμετροι τῆς σύνθεσης καὶ κατανομῆς τοῦ πληθυσμοῦ*, ἀδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων.